

I.

J. E. Gunnerus

critiske Tanker

om

Kraken, Søormen

og

nogle flere Vidunder i Havet.

2

I

1870

1870

1870

1870

---

§. I.

Rakten er eet af de Slags overordentlige Søedyr, som formeddse deres forunderlige Størrelse, usædvanlige Skikkelse, Natur og Egenheder, allermeest ere i Stand til at opvække alle Nysgjerriges Opmærksomhed. Hvad Størrelsen angaaer, saa kalder salig Profkanceller Pontoppidan¹ den det største Søe-Bidunder, og tillige det største Dyr i hele Verden, og signer den derfor med store Der i Havet.

I det gamle norske Skrift: Kongspeilet², hvor den kaldes Hafguse, (det er Haddamp³), beskrives dens Størrelse ikke at være mindre. Den ligner, heder det der, meer et Land end en Fisk; ja den vittige Forfatter finder det endog fornødent, at giøre et Slags Undskyldning, førend han skrider til Fortællingen. „En Fisk, „ siger han⁴, er endnu uomtalt, som mig synes heel betænkeligt at „ fortælle om, for dens Størrelses Skyld; thi det vil synes de fleste „ Folk utroligt.“ Og man kan tænke, hvilket forførdeligt Uhyre den maatte være, naar det havde sin Rigtighed, hvad bemelte Kong-

A 2

speil,

¹ Norges Naturhistorie, 2 Deel, 8 Cap. §. II. S. 340. dansk Original.

² Speculum regale (Kongs-Skuggsto). Sorøe 1768. median 4. S. 139.

³ I den anden Deel af Edda Snorronis, wim Kenningar, kommer den for blant Hvalfiska Uppfin under No. 3, hvor den kaldes Hafgusa, som gives paa Latin Æquorifuga, hvorved dog ikke vel kan været seet paa Ordets Oprindelse; thi da maatte det hede: Haffua.

⁴ l. c. S. 138.

speil, og derudaf Thomas Bartholin⁵ og Torfaeus⁶, efter Sagn, berette, nemlig, at den æder vel ikkun eengang om Aaret, men gjør et saa tilstrækkeligt Maaltid, at den har det hele Aar nok at fordeie. Historien fortælles saaledes: Naar den bliver hungrig, aabner den sit sæle og forstrækkelige Gab, som i Størrelse ei eftergiver en stor Fiord, og udlader en Guss saa behagelig og indtagende, at den lokker en utrolig Mængde Hvale og andre store og smaa Fiske og Søedyr til sig fra alle Kanter i Havet, saa vidt denne giennemtrængende Lugt kan komme, hvilke tilhobe flyde og rinde den i Halsen, og det saa længe, indtil dens hungrige Mave er bleven mættet, og den igjen tillukker sit Gab. Man holder det derhos for en særdeles Lykke, at der i hele Verden ei skal være meer end to, af dette Uhyre, og at det aldrig parer sig eller foroges; men man anseer det dog for en temmelig Ulykke, at det er udødeligt.⁷ Den gemeene Mand beretter, at det skal være nogle Mile langt, og nogle breedt; og dette stemmer fortreffelig overeens med de Samles nylig anførte Efterretninger.

Herr Profkancellen Pontoppidan⁸ antager vel, paa Grund af Andres Fortælling, at dens Overdeel i Bandet udgior en Fierdingevei; men han tilstaaer dog derhos, at der ere de, som give den ud for større. De Nære tilskrive den og Yngel, saasom man kan see af Norges Naturhistorie⁹, hvilket jeg og selv kan bevidne, i det at Mange have berettet mig paa mine vidtloftige Søreiser her i Stif-
tet, at den ovenmelte Søestjerne, Medusa's Hoved, holdes for Kra-

Krales

⁵ in historiis anatomicis rarioribus cent. 4. S. 284.

⁶ in Grönlandia antiqva. Havniæ, 1715. S. 99 f.

⁷ Spec. reg. S. 139. Torf. Grönl. S. 99.

⁸ Morg. Naturhist. 1. c. S. 342.

⁹ 1. c. S. 350.

om Kraken, Søormen og nogle flere Vidunder i Havet. 5

Kraake: Yngel. Men jeg undseer mig næsten ved at berette en saa urimelig og latterlig Ting; thi benævnte Søestierne er en Dyr, henhørende til Herr von Linnees blodagtige Dyr, og bliver aldrig større end et Fad: Ei at melde om, at disse Søestierne findes i Nordsoen i en saa stor Overflodighed, at det maatte vrimsle af Kraker, om hine vare deres Yngel. Det maa vel her hede: Parturiunt Montes, nascetur ridiculus Mus.

§ 2.

J Henseendetil dens Skikkelse beskrives den ^{1o} at være rund og fladagtig, med mangfoldige lange og stærke Arme eller Grene begavet, hvilke Nogle ligne ved den Søestierne, Medusa Hoved, dens grenesfulde Arme, Andre ved en Krabbes eller Hummers Kloer eller Knibestænger. Naar man betænker den umaadelige Størrelse og forskærfelige Styrke, som tillægges den, saa er det ikke at undres over, at Fiskerne ere saa overmaade bange for at komme i dens Kloer; men det vil maaskee komme mangen een betænkeligt for, at den slet ikke behøver disse Kloer, uden at forskrække Fiskerne dermed; thi den behøver dem, efter de Gamles Beretninger, ikke til at fange sin Mad med, saasom nogle tusende Kabelhauer, Søhundede, tilligemed en heel Deel vældige Hvalfiske, ere saa høflige, at fare den lige ned i Halsen; endskiont det er ikke at nægte, at jo de Gamle have holdet for, at den ved sit Gabs Aabning forarsager et Træk i Soen, paa Norff Dragsue, hvilket Fiskene nødes til at følge ligesom en Strøm.

Man beretter, at den, saa længe den bliver liggende paa Bunden i Havet, henhører til de beste Fiske-Klaffer, eller Steder i Havet, hvor Fiske forsamles i stor Mængde, og hvor derfor Fiskerne flittig indfinde sig. Men dette er dog ikke saa selsomt, som hvad Torfaus ¹¹,

A 3

udaf gamle islandske Efterretninger, fortæller, nemlig: at den hellige Biskop Brandanus, af Fødsel en Skotlander, i gamle Dage endog har holdt Messe paa Krakens Ryg; og at hans Kof, da denne, efterat den hellige Brandanus var flyttet derfra, vilde hente en Gryde igien, som han havde ladet efter sig paa Krakens Ryg, til sin største Forundring erfarede, at Dyret allerede var forsvunden eller søgt til Bunds. Hvilken Sagn Torfaeus dog med Rette holder for urimelig, formeenende, at saadant kunde have sin Oprindelse af St. Brandans De, hvorom han anfører Hofmans almindelige Lexicon, under det Ord: Sti. Brandani Insula. Men jeg keedes ved at anføre videre af de Gamles og Nyeres Efterretninger om dette Dyrs forunderlige Størrelse, Natur og Egenskaber; og vil nu meget meer begive mig til at fremsætte de Grunde, som have overbevist mig om, at alle de Efterretninger, man har om dette Dyr, ere ifkun en urimelig og latterlig Fabel; samt at gjøre fuldkommen begribeligt, hvad Oprindelse denne Fabel har havt.

§. 3.

1) Indeholde de Efterretninger, man har om dette Dyr, en Hob Modsigelser, som ikke kunne bestaae med hinanden. Man behøver kun at ligne Kongsspeilet med Norges naturlige Historie, for at overbevise sig herom; ja endog Efterretningerne i den sidste ere indbyrdes meget forskellige. 2) Forekomme herved mange Ting, som i sig selv ere aldeles usandsynlige og høist utrolige, ja tildeels urimelige; hid regner jeg Dyrets umaadelige Størrelse, den Omstændighed (§. 1.), at det paa eengang kan sluges en Hob levende Hvale og nogle tusende Skreier eller Kabelhauer og andre Fiske i sig; ligeledes dens urimelige Vngel, som de Nyere tale om; med meget meer, som falder enhver i Sinene. Ei at melde om den catholske Biskops Messe paa

om Kraken, Søormen og nogle flere Vidunder i Havet. 7

paa Krakens Ryg. 3) Vise de mange forskjellige og fremmede, af andre uvedkommende Søedyr laante, Navne, og derudaf tagne Beskrivelser, en stor Fordvirrelse i den hele Historie. I Folge Norges naturlige Historie kaldes den, nu Krabbe, det den dog ikke egentlig er; nu i Henseende til dens Unger, Medusæ Hoved, hvorfra den dog er himmelhøit forskjellig; nu igien Ankertruld, som dog er Bleksprutens¹² Navn, der intet har sælles med Kraken, uden at den er forsynet med en Hob Arme. Herr Professor Veem beretter i hans Beskrivelse over Finmarkens Lapper¹³, at den i Karmsund i Christiansands Stift, og en Deel andre Norges Egne, kaldes Brugde; da denne dog er et ganske andet Dyr, henhørende til de hvalartede Fiske, og som jeg først har gjort bekiendt¹⁴ for de Lærde, under det Navn *Squalus maximus*, hvormed Kraken intet nær Slægtskab har. Saaledes gaaer det, maar man vil beskrive en Ting, man ikke kender, saa laaner man Navne og Egenskaber af andre bekiendte Dyr, og gjør deraf en urimelig Blanding. Kraken kan i denne Henseende betragtes som Kragen hos Esopus, der prunkede med mange fremmede Fjædre, men blev nogen og latterlig, da hver Fugl tog sine tilbage. 4) Kan man ikke anføre et eeneste, end sige flere fuldkommen troværdige Vidner, der havde seet dette Dyr. Alle Efterretninger derom ere et Rygte og en Sagn. (Rumor sine capite). Den skal fornemmelig opholde sig ved Island, samt i Finmarken og Nordland; men Islænderne vide intet deraf, uden Sagn; og hvad Finmarken og Nordland angaaer, saa har jeg reist Nordland fire Gange igiennem, og været tvende Gange i Finmarken,

¹² Denne er *Sepia Loligo* Linnaei.

¹³ Cap. 13. om Fiskefangsten, S. 330. f.

¹⁴ Acta Nidros. 3die og 4de Deel.

ken, den ene Gang lige til Bardøehuus. Der skal vel ikke være mange paalidelige Folk, hverken blant Standspersoner eller Bønder og Fiskere her i Stiftet, som jeg ikke paa disse og andre mine Sørejser har talt med om denne Sag; men jeg har aldrig truffet een troværdig Mand, der kunde sige, at han selv tydelig havde seet et saadant Dyr. Alt, hvad der fortælles derom, er kun slet sammenhængende Snak, og sikkertlig nærmest taget af Kongsspeilet og andre gamle norske og islandske haandskrevne Esterretninger¹⁵, som tildeels indeholde adskillige Fabler, og bygge mange Ting paa et blot Sagn. 5) Det, der ellers anføres til Beviis paa, at Dyret maa være til, er saa svagt, at ingen fornuftig Slutning derpaa kan bygges. Hovedbeviiset er dette, saasom man og kan see af Norges naturlige Historie¹⁶, at det synes undertiden for Fiskerne, at Grunden i Havet faaer en overordentlig Forhøielse, saa at Vandet i eet Dieblik bliver meget lavere, end det tilforn befandtes at være, hvoraf de slutte, at et overmaade stort Seedyr maa have givet sig op i Vandet; og hvad skulde vel dette være, uden Kraken? Men enhver seer lettelig ind, hvor svagt dette Beviis er. Grunden i Havet har sine Bierge og dybe Dale, ligesom Landjorden. Der ere og mange Steder i Havet store Skove fulde af Havgranen¹⁷, der undertiden er et par Favne høi, samt adskillige Gorgonier og andre Søvepster; hvorudover det undertiden lettelig kan synes, at Havets Bund deels ophøies, deels fornedres; at jeg ei skal melde, at Havets Bevægelse, især Strømmene, kan være Skyld i, at det Sted i Havet, hvis Dybhed man efterforsker, nu synes at være

¹⁵ I blant Trolsdøindens Navne, som forekomme i den anden Deel af Edda Snorronis, findes og Kraka; men det er uvist, om herved just sigtes til det Søe Vidunder Kraka.

¹⁶ l. c. S. 341.

¹⁷ *Alcyonium arboreum*.

om Kraken, Søormen og nogle flere Vidunder i Havet. 9

bleven meget dybere, end tilforn. Jeg gaaer og med Stiltienhed andre store Søedyr, især Rosmørn ¹⁸ og Haverten ¹⁹, forbi, som kan opholde sig under en Baad i Vandet; og nævner dem kun for at vise, at man ikke fra ethvert andet Søedyr har Tilladelse at slutte til Kraken. Det er bekiendt, at de tvende af mig ommelte Dyr meer end eengang have foraarsaget, at en liden Baad, hvorunder de ere komne, er af dem bleven opløstet og omveltet, og undertiden sonderflagen eller beskadiget. Man har endog for nogle Aar siden herpaa havt et Exempel i Biorner, hvor en Baad paa denne Maade undergik. Af alt dette slutter jeg vist, at Kraken er intet andet end en Digt. Herr Biskop Egede kalder den og i hans grønlandiske Naturhistorie ²⁰ udtrykkelig en Fabel, hvis egne Ord, som her fortiene at anføres ere disse: „ Endskiont det er en Fabel og urimelig Historie „ (hvad der fortælles om Havgusen), saa kommer det dog overeens „ med en ligesaa urimelig Esterretning, som fortælles af Fiskerne udi „ mit Fødeland, Nordlandene, om et stort og forfærdeligt Søe- „ Vidunder, som der i Søen skal findes, og undertiden lader sig see, „ og af dennem kaldes Kraken, og er uden Tvivl den selvsamme, „ som Islænderne kalde Havgusa. “

§. 4.

Men hvad er Oprindelsen til denne Fabel? Dette meener jeg at kunne gjøre mine Læsere ganske vel begribeligt. I det mindste haaber jeg, at min Meening herom vil have en saa høi Grad af Sandsynlighed, som man i saadanne Ting kan ønske sig, ja neppe

¹⁸ *Trichechus Rosmarus.*

¹⁹ *Phoca Havers*, som har meest Overensstemmelse med *Phoca ursina* Linn. eller Sæbiørnen; dog veed man endnu ikke med Visshed, om Haverten har, ligesom Sæbiørnen, Dren.

²⁰ S. 47. Anmerkning i.

efterlade nogen Tvivl. Min Meening er, at de gamle norske Runke
 have taget den hele Fabel udaf Plinii Historia Mundi 9de Bog,
 4de Capitel, hvor han beretter, at der i den spanske Søe ²¹ opholder
 sig et Søedyr, som han kalder Arbor, og beretter at være, formes-
 delst dets mange og vidtloftige Grene, af den Størrelse og Bredde,
 at man holder for, at det aldrig har kommet igiennem Strædet. Et
 Eg kan ikke ligne det andet meer, end dette Plinii Dyr ligner Kra-
 ken. Den overordentlige Størrelse er den samme; thi naar Plinii
 Arbor har været saa stort, at det ikke kunde komme igiennem
 Strædet, saa har det maattet udgiøre i Bredden henved et par Mile.
 Hvilket Uhyre! De vidtloftige Grene og Arme have begge Dyr
 ligeledes sælles med hinanden. Navnet er og det samme, thi Plinii
 Arbor kunde aldrig bedre oversættes paa gammelt og tildeels endnu
 brugeligt Norsk, end ved det Ord Krake, som betyder en Stamme
 eller Stok med affumpede Grene paa. Af denne Aarsag kalde
 Fisserne et slags Træanker, de bruge, Krake, fordi det er forsynet
 i Enden med Grene eller Kløer, hvorved det sætter sig i Bunden af
 Søen. Samme Navn har man i gamle Dage givet et Træ eller
 Stamme med afhugne Grene langs op efter, som man kunde betiene
 sig af til en Stige at klyve op paa, saasom man seer af Saxo Gram-
 maticus, hans Historia Danica ²², som tillige beretter, at Rolf
 Krake heraf har faaet sit Tilnavn, endskiont andre gamle Efters-

rets

²¹ Gaditano Oceano.

²² S. 31. ed. Sorøens. 1644. Fol. hvor Saxo siger: Lingva danica, Krage,
 truncus, cujus semicassis ramis conscenditur, ita ut pes præciformis
 stipitum obsequio perinde ac scalæ beneficio nixus, sensimque ad supe-
 riora provectus, petitiæ celsitudinis compendium assequatur.

om Kraken, Søormen og nogle flere Vidunder i Havet. II

retninger sig²³, at han har faaet det af den Fugl Kragen²⁴. Det forrige Ord Krake stemmer ellers vel overeens med de græske Ord: *καράξ*, *καράκος*, *καράκιον*, *καράκιζω*, saasom Herr von Ihre allerede har bemærket i hans Glosfario Svio-Gothico²⁵. Det Navn Horn eller Søhorn, som og tillægges dette Vidunder, stemmer overeens med Navnet Krake, thi det er taget af Hornen, eller, som det og kaldes, Orven til en Lee, (paa Norsk: *Jaa*), som just bestaaer i et langt Stykke Træ, hvorved man fremfører Leen, og som til den Ende er forsynet med tvende udstaaende Haandgreb, paa Norsk: *Knadd*. — Da man har læst om Plinii Arbor eller Krake i den spanske Søe, har man ikke villet taale, at Iishavet skulde mangle et saa mærkværdigt og forunderligt Dyr; og dette bliver de to Kraker, Kongsspeilet og andre Esterretninger melde om at være til i hele Verden; men saa sandt Plinii Krake er en Fabel, (hvorom vel ingen nu omstunder tvivler), saa sandt bliver og vores det.

S. 5.

Men hvad har vel været Anledning til den urimelige Fabel om den catholske Biskops Messe paa Krakens Ryg? Jeg vil herom meddeele Læseren mine Tanker, som i det mindste vil bevise en muellig Oprindelse hertil. Det Ord Krake eller Krage betyder i det celtiske og

B 2

britt

²³ Hvorom man kan læse Thomæ Bartholini (Thomæ filii) *antiquitatum danic. de causis contentæ a Danis, adhuc gentilibus, mortis, Libri 3. Havnia 1689. 4.*

²⁴ Saaledes forklæres det i Edda Snorronis, *Damesaga 63*, *wn Hrölf Kraka*, hvor *Wöggur* siger til *Hroff*: Nu situr hier i Háfæte Krake nokur lytell; det er: Nu sidder her i Høisædet en noget liden Krake. Hvilket sidste Ord synes at maa forstaaes om den Fugl Kragen. Den hid hørende Anmærkning ved den latinske Oversættelse af Edda: *Krake pulio est vel adoloscens*, *ulus*, siger intet til Ordets egentlige Forklaring.

²⁵ S. 1152.

brittiske Sprog et Bierg eller en steil Klippe ²⁶, ligesom *Crac* i det Syriske er en Fæstning; og begge Betydninger kan i visse Maader henføres til den første, for saavidt Klippen og Fæstningen har Ufsætninger eller skarpe udstaende Kanter. Paa Grund heraf har en Munk i gamle Esterretninger maaskee læst, at en catholisk Biskop havde holdt Messe paa en Krake, betydende en Holm i Havet; men som han ei forstod denne fremmede og usædvanlige Ordts Betydning, har forklaret det om det ham af Sagen bekendte Sædtyr Kraken. Har Sagen ikke en saadan Oprindelse, saa tilstaaer jeg, at Oprindelsen og Anledningen til Fabelen er mig ubekendt. Hvad der berettes om den hellige Brandans De, synes at bestyrke mig i min Meening. Maaskee af denne Sædtyret Krakens Forvirrelse med en De eller Holm udi Havet, kommer og det Ord Lyngbak, som tillægges Kraken ²⁷; thi Lyngbak betyder noget, som har en Hob Lyng ²⁸ bag paa sig; hvilket passer sig bedre paa en De eller Holm, end paa et Sædtyr (*). Hvorom alting er, saa er og bliver det Sædtyr Kraken en grov, urimelig og latterlig Fabel; og dette haaber jeg, dygtig at have beviist.

§. 6.

2. Sæormen holder jeg, saaledes som den beskrives, for en Fabel, og vore gamle Historier ere den ægte Kilde, hvoraf den er øset.

Den

²⁶ See Thomæ Barth. antiqv. dan. Lib. 3. Cap. 3. S. 675. f. eller Bocharti Chanaan. Lib. 1. Cap. 42. S. 679.

²⁷ Th. Bartholini hist. anat. rar. cent. 4. P. 284. Trof. Grönl. 99.

²⁸ Ericeta.

(*) Man ligne hermed, saavelsom med Torsæt ovenanførte Fortællelse om den hellige Brandani De, hvad Arngrimus Jonas i hans Brevi commentario de Islandia, Parte 1. p. 42 ff. beretter, i Anledning af Munsters Fabel om Troldhvale, paa hvis Ryg man har gjort sine Skibankere faste.

om Kraken, Søe-ormen og nogle flere Vidund. i Havet. 13

Den forekommer allerede i Edda Snorronis under Navn af Midgards Orm. Næmlig: Den skalkagtige og vanartige Loke avlede med Angur Bode, en Gygur eller Troldevinde i Totunheim, tre søle Vidunder: a) Fenrisulven, b) Formun²⁹ Gander eller Midgards Ormen, c) Hell³⁰: af hvilke Alfader Othin styrkede Midgards Ormen udi det dybe Hav, hvor den bidende i sin Hale omringer den hele Jord³¹.

Man kan tænke, hvilket forfærdeligt stort Dyr det monne være, da Guden Thor, ved sit Ophold hos Ugardalok, ikke var i Stand til at løfte meer end en Fod deraf i Beiret³², da det var isort en stor Rattes Skikkelse; men siden fik dog Thor den paa sin Kroge, da han med Trolde Jmer var roet ud paa Havet, for at fiske, hvortil et overordentlig stort Drexhoved blev brugt som Agn. Trolde selv blegnede, bævede og frygtede for Ormen, og overskar endelig Snoret eller Linien, for at blive den quit, i det at Thor vilde med sin Hammer slaae til dens Hoved. Medens Kampen varede, spyede den hele Strømme Gift paa Guden, som spændte saa stærkt i Baaden, for at holde den, at han traade ganske der igiennem, og blev staaende paa Bunden i Havet; i hvilken Stilling han tilsidst fastede sin Stridshammer efter den, da den var kommen løs, og sank ned i Dybet, hvoraf den dog ikke døde, saa

²⁹ Dette gamle Ord har sin Oprindelse af Ormun, Odeleggelse, som for Belklangens Skyld har faaet et J foran sig, og Gandur, Troldeoms Magt eller Kunst, af Gan, Koglerie, hvoraf og kommer Ganreid, en forberet Reise, og Gandalfur, et Slags Koglere. See Philolophia antiquissima Norvego Danica, dicta Wöluspá. Havniæ 1673. 4. 12 Strophe S. 27. og 50 Strophe S. 84 og 85.

³⁰ Damesaga 27.

³¹ Damesl. 28, 41.

³² Damesl. 41.

som man først meenede³³; det fik Thor nok siden at erfare; thi da Fenrisulven, Søormens Broder, ved Ragnarokur eller Ragne-mørket, det er, alle Tings Forvirrelse og Undergang, var sluppen løs, kæmpedes med Othin, og opslugede saavel ham som Solen, maatte Thor endnu engang slaes med Midgards-Ormen, hvilken han og dræbde, men med liden Baade, thi han formaaede kun der- efter at gaae ni Skridt frem, førend han og selv døde af den Gift, Ormen strømmeviis havde udgydet paa ham³⁴, endskjont han siden stod op igjen.

I Kongsspeilet³⁵ forekommer en Beretning om et sælt og stort Bidunder, eller som det, ifølge en forandret Læseart, kaldes, et Uhyre, i det grønlandske Hav, under det Navn Hafgirdinga eller Havgiørtelet³⁶, hvilket saaledes beskrives: „Det er ligest efter det, „som om alle Havstorme, og alle Bølger, som ere der i det Hav, „samlles sammen i tre Hobe, og blive deraf tre Bølger. De gierde „for det hele Hav, saa at man veed ingensteds Nabning derpaa; og „ere de høiere end store Fielde, og lige efter steile udstaaende Klipper; „saa man veed kun faa Exempler paa, at de Folk ere slupne af „Havet, som have været bestødde deri, naar disse Tildragelser ere „indsaldne.“ Torfaus siger, at denne Hafgirdinga, med sine uendelige og meget vidtloftige Kringelbugter, som man ingensteds kan komme igiennem, omringer det hele Hav³⁷; han kalder det og

³³ Dæmef. 42.

³⁴ Dæmef. 48.

³⁵ S. 171. f.

³⁶ I den latinske Oversættelse bruges de Ord: Cingula Maris. Men i den danske: Havgiørder.

³⁷ Grønsl. Cap. 12. S. 101. Hans egne Ord ere disse: „Gyris continuis „vastissimisqve Mzandris nullibi intersectis totius spatiosissimi Æqvoris „pomeria ambit, et veluti perpetuis septis inclusa, præruptarum cau- „tium specie. cingit & obsidit.“

et Monstrum marinum, og handler derom i een Sammenhæng med en Hob Hvale og Søedyr: Hvilket har bragt mig paa de Tanker, at Midgards Ormen maaskee og havde givet Anledning til denne Fabel, som Forfatteren selv ikke giver ud for andet, end en mørk, usfuldstændig, usfærrrettelig og tildeels med adskillige Tilfætninger forøget Fortællelse. Jeg har og tilforn yttret denne Tanke, at Kongespeilets Havgierding var intet andet end en Søorm³⁸. Ellers er det mig vel bekiendt, at andre Lærde forklare denne Fortællelse meere egentlig, formeenende, at den Tildragelse i Havet, Hvert Strøm³⁹ melder om, at man saaer tre eller ni store Volger i Nød, hvoraf den sidste allestider er den største⁴⁰, derved kunde ligge til Grund⁴¹; hvilken Meening jeg dog ikke kan bifalde.

Jeg har ofte hørt fortælle, at Søormens opstaaende Bugter, man saa meget taler om, skal i Tallet være 3 mægtig store, eller 9, eller 27; endskiønt der ere de, der ikke beregne dem saa noie, og giøre tillige flere deraf. Jeg finder ellers⁴², at en ferst Vands Slange af Søormens Familie i Havet 1607 skal have ladet sig see i Island i Lagerfloden (Lagarflot) accurat med 3 Bugter, saa høie, at, hvis det havde været paa Landet, havde en Karl kunnet gaae derunder med en oprakt Lans; hvilket og berettes, oftere at være seet. Man

³⁸ i Anm. til Herr Professor Leems Beskrivelse over Finmarksens Lapper.

³⁹ Sæmdin. Væstr. I Deel. Cap. 8. S. 4. S. 412.

⁴⁰ Efter andre Jagttagelser skal den mellemste af tre saadanne Volger være den stærkeste. Den første kaldes den reisende, og den tredie den aftagende. Men det kommer her meget an paa Grunden i Havet og den øvrige Situation. Paa Hitteren berettes, af forhemelte Aarsag, at man paa et vist Sted i Havet ordentlig kan tælle ni Volger i Nød.

⁴¹ Kongesp. Anmerk. q. S. 171.

⁴² Islands Reise, Sørse, 1772. 4. S. 788.

fortæller om et andet Vidunder i samme Flod, som skal være seet i de nyere Tider, 30 til 40 Favne langt, med en høi og spids Puffet i Midten; og atter et andet, mange 100 Favne langt, som med trende overmaade høie Spidser stød sig op af Floden, saa at man kunde see Vandet derimellem, og disse Ting skal være seet af troværdige Vidner.

Vi have lige saadanne Historier i Norge om forfækkelig store Slanger i de ferske Bunde, hvoraf Missen paa Hedemarken i Christiania Stift, og Selboe Søen her i Stiftet, ere blevne meest berømte. Det koster Indbildningskraften intet, at skabe saa mange af disse Slanger, som man behager; men man viser en større Klogskab i at sætte dem i Havet, end at anvise dem Plads i Floder og ferske Bunde, hvor enhver ofte begriber, at de ikke kan være, og snart maatte sees, om de vare der. Saaledes tænke og Forfatterne til den islandske Reise⁴³, i Anledning af at de, af gamle Aarbøger og nyere Fortællelser, have opregnet de fæle Uhyrer i Lagerfloden; thi de bekiende, at Floden ei kan tage imod saa store og mange Uhyrer, som deri sættes, men at der derimod i Havet er Rum nok, naar man har Lust til at give sin Indbildningskraft Toilen. Til disse Fortællelser kommer endnu, som en Kilde, hvoraf de Nyere øse saa meget som dem behager, Olai Magni Beretning i hans Historia septentrionali⁴⁴, hvor han endog melder om tvende slags Søer eller Havorme, hvoraf den ene skulde være 40 Alne lang, men ikkun af en Barne Arms Tykkelse, den anden derimod 200 Fod lang og 20 Fod tyk, forsynet med en Alen lang Mann, skarpe Skæl, bistre og flammende Dine. Den berettes af ham, at opholde sig i de bergenske Klip-
per

⁴³ l. c. S. 796.

⁴⁴ Cap. 24 og 27.

per, og at gaae ud om lyse Nætter, for at æde op Bondens Kalve, Gaar og Sviin, eller og at gaae til Havs, for at tage Korsfisk⁴⁵, Krabber og deslige, hvor den tillige, reisende sig i Veiret som en Stotte, anfalder Skibene og bortsnapper Folkene deraf. Naar man nu derhos har hørt om adskillige søle udenlandste Slangar, saasom Herr von Linnees *Crotalus horridus*, *Boa constrictor* og *scytale*, som opsluger hele Gaar og Geder, *Coluber naja*, og den meget store Hugorm Saje, tilligemed flere andre, hvoraf nogle ere i Stand til at opsluge et andet Dyr, der er dobbelt, ja vel tre gange saa stort, som den selv er; er man bleven bestyrket deraf, at der ere overordentlige søle Søeslanger til, som anfalder Mennesker og Dvæg. Denne Fabel om Søormen har man fra Bærnsbeen indprentet sig saa dybt, at man siden anseer Altting i Søen, som har det ringeste Skin af Lighed dermed, for en Søorm; og hvor let er ikke her en Forvirrelse og Feiltagelse muelig, da ikke lettelig nogen Fisser vover det, paa en halv Mill at nærme sig til Søormen eller det han holder derfor.

§. 7.

Dygtige og en upartisk Naturkyndig fyldestgiørende Bevits og Vidnesbyrd seile os aldeles i denne Sag. I Norges Naturhistorie habes tvende Tegninger paa Søormen. Den ene kommer fra vort Selskabs Medlem, Belærværdige Herr Hans Strøm; men han forklarer selv i hans Søndmørs Beskrivelse, at den er ikkun giort efter Beretninger. Den anden er taget af en meget brav og høit forfient Mands Skrift; men Beretningen er ikke saa fuldstændig og efterrettelig, at den kan afgjøre Sagen. Rimeligst bliver det dog, at det har været en Hvalfisk, som er bleven seet.

E . . . . . i Bes

⁴⁵ Asterias og dens Arter.

i Beskrivelsen at bekræfte, at den blæste som en Hvalfisk, og havde en runken og ujevn Kropp, begroet (ligesom man bemærker paa gamle Hvalfiske) med Skæl. At dens Brystfinner kaldes store brede Valler, er ikke saa meget at undres over, i det at Dyret kan være seet i Søen, da det i en Hast har reiset sig op. Hvalfiskens Brystfinner ere og tilforn af andre blevne afmalede som brede Valler med Kløer paa ⁴⁶. At Halen beskrives forskiellig fra en Hvals, maa komme deraf, at Hvalen har været før hastig med at lade den see, og det maaskee alt for langt fra, til at kunne domme med fuldkommen Visshed derom. Naar et saa stort Søedyr har blæset som en Hval, og alt saa havt sine Blæsehuller (paa Norsk: Blaaster) paa Hovedet eller Snuden, saa maae det, i Følge Hvalens Character, være en Hval, og i Følge Overensstemmelses Grundsatning ⁴⁷, i Henseende til Finner og Hale, ligne andre Hvale i Almindelighed; hvilkens allerstærkeste Formodning paa ingen Naade kan svækkes, uden ved de allerdygtigste Beviser. Havde det derimod sin Rigtighed med Halens smalle og spidse Bestaaffenhed, samt Vallerne, saa er det imod alle Grundsatninger og al Rimelighed, at den skulde have blæset som en Hval, og maatte da henhøre til de Rosmer, artede ⁴⁸ eller Sælhunde, Slægten ⁴⁹ eller og Flodhesten, hvoraf ingen kan kaldes eller med Rette lignedes med Slangor og Orme. Noget tillægge Søormen en Mann, andre ikke. Mannen eller Faxet, meener jeg, har i de allerfleste Tilfælde ikke bestaaet i noget andet end Tang og Tarre eller andre Søeexcrementer, som har hængt Hvalen ned over Hovedet. Herr Professor Leem beretter, i hans Beskrivelse over Finmarkens Lapper ⁵⁰, at den haver paa begge Sider nedhængende lange lys-

⁴⁶ See Aldrovandri hist. pisc.

⁴⁷ Principium Analogiæ.

⁴⁸ Trichechus.

⁴⁹ Phoca.

⁵⁰ Cap. 13. S. 332. f.

graae Haar, ligesom en Hestes Mann. Dette er efter Beretning. Men hvo har tor det komme den saa nær, at han kunde undersøge, om Mannen var af Haar eller ikke. Vi have sikkert her igien Noshvalen, Søeløven eller Søebiørnen, og Resten er taget af en Hval. Nogle sige, den har Borster eller stive Haar paa Snuden, ligesom der ere paa de Dyr, der have skarp Lugt⁵¹. Dette forraader og et Slikkerie, sammensat af Søhund og andre dem nær beslægtede Søedyr og Landslanger eller og Hvale. Og saaledes see alle Søorme ud. De ere sammenslægtede af andre bekiendte Søedyr, saasom Hvale, Søhundeslægten og rosmerartede Dyr, eller og af opdigtede Drager og Midgards-Ormen. Det gaaer med disse urimelige Slikkerier, saaledes som Horatius, de arte poetica, siger: Humano capiti cervicem pictor eqvinam jungere si velit et varias inducere plumas, undiqve collatis membris: ut turpiter atrum desinat in piscem mulier formosa superne spectatum admissi risum teneatis Amici? credite Pisones isti tabulæ fore librum persimilem, cujus velut ægri somnia vanæ fingentur species: ut nec pes nec caput uni reddatur formæ. Pictoribus atqve poetis quidlibet audendi semper fuit æqva potestas.

Især har Midgards-Ormen gjort god Tjeneste i Henseende til Sabelen om Søormen; og hiin maa naturligviis falde een ind, naar man læser og hører om denne. Naar jeg læser om Søormens flammende, funklende og bistre Dine, tænker jeg paa det sæle Diekast, hvormed Midgards-Ormen stirrede paa Gudens Thor, og denne paa hiin igien, da de kæmpedes med hinanden i Havet. Hvor have da ikke deres Dine funklet? Endog det sæle Troid Nmer selv taalede ikke at see derpaa. Naar Søormen aftegnes og beskri-

⁵¹ N. N. H. II. Cap. 8. §. 7. S. 326.

ves, som den skulde udspye hele Stromme Vand af sin Hals og Næse, som man ikke kan troe, at noget Dyr i hele Verden naturligviis gjør, saa falde mig de giftige Stromme ind, som Midgards-Ormen udgydede paa Thor, og som kostede dennes Liv; tilligemed Fablerne om Dragene⁵². Naar jeg hører om Søormens Bugter, beskrevne som høie Bølger eller Bierge, og de dybe Dale imellem disse Bugter, som det er saa farligt at komme ned i, saa forestiller jeg mig de himmelhøie Bugter, Midgards-Ormen slaar paa sin Krop, saasom man endog deraf kan see, at den skød Ryggen himmelhøit i Veiret, da den af Troldet Ugardalok var forvandlet til en stor Kat, og det derfor faldt Guden Thor saa meget tungt, at løfte den. Naar der berettes, at Søormen snapper Folk bort af Skibene, saa erindrer jeg, hvor bange endog det sæle Nmer selv var for Midgards-Ormen, og hvorledes den forarsagede Guden Thors Død.

Jeg meener derfor, at ligesom Plinii Arbor er Hovedkilden til Kraken (S. 4.), saa er Edda det i Henseende til Søormen. Jeg veed vel, at nogle beraabe sig endog paa den hellige Skrift, for at bevise Søormens Tilværelse, og især paa nogle Sprog hos Propheten Esaias⁵³, Amos⁵⁴, og hos Job⁵⁵; men den berømte Bochart har allerede viist⁵⁶, at der er liden Trost i disse Sprog at finde for dem, der meene, at de handle om deres Søorm. Det er ellers mærkeligt, at Midgards-Ormen i Edda og forestilles som en sæl Dra-

ge,

⁵² Midgards-Ormen bliver i den latinske Oversættelse af Wölsunga 50 Stroffe forestillet som en sæl Drage, naar det der heder: *Vertitur draco immanis.*

⁵³ Cap. 27. 1.

⁵⁴ Cap. 9. 3.

⁵⁵ Cap. 26. 13.

⁵⁶ i hans Hierozoico, Lib. I. Cap. VI. S. 46.

ge, og at nogle ansee den som et Billede paa den Helvedes Slange og Drage, den hellige Skrift taler om, saa at den hele Fabel om Midgards-Ormen er heraf taget; hvorfor de og meene, at den Fabel om Othins Son, Guden Thor, som med sit Livs Tab overvandt Midgards-Ormen og derefter igjen opstod fra de Døde, er tagen af den Lære om Christo, saasom i Særdeleshed Herr Biskop Finsen holder for i hans lærde Islands Kirkehistorie ⁵⁷. Paa denne Maade maatte man sige, at den Helvedes Slange og Drage, Satan selv, havde i en vis Henseende givet Anledning til den ganske vanskelige Søorms Historie.

§. 8.

Hvor besynderligt er det ikke, at dette forfærdelig store og lange Sødyr skulde ikkun opholde sig i Nordsoen og Bishavet, ligesom man hidindtil har troet om Kraken, og aldrig lade sig see andensteds i det atlantiske Hav. Ja, det skal endog opholde sig her hos os i stor Mængde, jevnlig og aartlig lade sig see af utallige Mennecker, og dog veed man endnu saagodtsom intet derom. Hvalene flyde paa Land levende eller døde; men i vore oplyste Tider horer man det aldrig om Søormen. Det var kun i gamle Dage, den saaes undertiden paa Land; men der toges og da meget an for Søorm, som slet ikke var det. Jeg har talet med nogle gamle Mænd af Kørstads Meenighed i Nordland, som selv for 50 Aar siden havde været nærværende i Kirken, da Præsten af Prædikestolen gjorde Bøn til Gud, at han vilde lade komme et Havveir, der kunde borttage en Søorm, som der laae paa Stranden og stinkede saa overordentlig, at man ikke paa en Fierdingvei kunde komme den nær, uden at blive syg. Jeg meende, ved den Leilighed at faae af disse Mænd nogen noiere Kund-

skab om Søormen, end jeg før havde. Men de tilstode alle tilhobe, at ingen af ovennævnte Uarsag havde tordet nærme sig saa meget til den, at de havde kunnet betragte dens Skabning og Skikkelse. De sluttede kun af Længden, de saae langt fra, at det maatte være en Søorm, saasom de aldrig havde seet saa lang en Hval, som den syntes at være. Jeg spurgde, hvor langt Dyret da kom dem for at være? de svarede, omtrent 80 Alne, og havde slet intet at erindre derimod, naar jeg gav dem tilkiende, jeg holdt for, at det maatte have været den store Rørhval ⁵⁸, som man ellers holder for det længste Dyr i hele Verden, og er derhos ulige meget smallere end de tykke Hvale, saasom Nord- ⁵⁹ og Burhvalen ⁶⁰.

Men, vil man da nægte alle de Erfarenheder, som man i de nyere Tider har om Søormen? Mit Svar kan fuldkommen sees af det Foregaaende; jeg vil dog ikke desto mindre her kortelig sige det. Man har seet andre bekiendte Dyr langt fra an for den Søorm, man i sin Indbildningskraft har bragt hjemme fra med sig. Nogle have seet den lange Rørhval, især i Hundedagene og Parretiden, eller og flere Hvale, eller andre Søedyr, svømmende efter hinanden. Naar jeg har talet med gamle og vittige Mænd i Nordland og Finmarken derom, der meende at have seet saa meget som andre af Søormen eller det man holder derfor, saa have de tilstaaet mig, at de holdte Søormen for en heel Deel Lapestørjer ⁶¹, eller store Havdyr,

⁵⁸ *Balæna Physalis*, den bekiendte store Finnefisk, som Martens og andre handle om.

⁵⁹ *Balæna Mysticæus*, den saa kaldte grønlandske Hval eller store Sletbak.

⁶⁰ *Physeter macrocephalus*, ellers kaldet Hvinshval.

⁶¹ *Ascaris longissima*.

dyr⁶², eller Fiske, der i en lang Række svømmede efter hinanden. Andre holde undertiden blot Havets bølgede Bevægelse, langt fra betragtet, eller og adskillige Havets Uhumskheder, som i stille Veir har samlet sig ligesom i mange Hobe, for Sæormen. Jeg er hertil selv Vidne, da nogle af Forderingskabet paa en Reise i Nordland i Maret 1763 fra Gillestaals Præstegaard til Bodøen gave mig tilkiende, at de langt fra saae en Sæorm; men da vi kom den nærmere, som jeg havde overmaade Noie med at overtale Folkene til, forvandlede den til en Mængde af Havets Excrementer, som bestode fornemmelig i adskillige store Samlinger af Tang og Tarre. Saa let kan man blive bedragen. Den Forklaring om Sæormen, Herr Peder Dass, i hans Nordlands Beskrivelse, i Folge andres Beretning, betiener sig af, passer sig af anførte Marsag bedre og egentligere paa Sæormen, end hans Hensigt dermed har været, naar han siger:

De kommer hannem imøde,

Fortæller, han ligger i Længden udstrakt

Som hundrede Læs var paa Havet udlagt

Som Mødning paa Algeren øde.

Jeg

62 Af denne Marsag har jeg, i Anm. til Herr Professor Leems Beskrivelse over Finnmarkens Lapper, yttret den Tanke, at Sæormen (nemlig med den Betingelse, at den endelig skulde have en virkelig Mann som en Hest) kunde maaſkee være den tilforn ommelte Rodkæmning eller Sæloven, eller flere Sæloven svømmende efter hinanden i Væretiden; men denne Forklaring sætter forud, at man havde saaget Historien udenlands fra, da det ikke er bekiendt, at Sæloven opholder sig i vort Hav. Dog, man bør neppe værdige den opdigtede Mann saa megen Opmærksomhed; endfiint jeg tænker, at een og anden undertiden har laant Mannen af Sæloven, Noshvalen eller Sæbjørnen, ligesom jeg tilforn har givet tilkiende.

Jeg har selv mange Gange i de varmeste Hundedage og det allerstilleste Veir, og altsaa til den rette Tid, faret i de Fiorder, hvor Søormen allermeest skal opholde sig og oftest være seet; men jeg har aldrig seet noget i Havet, der kunde ligne Søormen, uden man vilde regne hid en Orm af en Favns Længde og Seilgarns Tykkelse, som jeg har beskrevet og ladet aftegne i den 10de Deel af det Kjøbenhavnske Videnskabs Selskabs Skrifter.

Der troer nu ingen Fornuftig meer, hvad Munkene i gamle Dage have skrevet om den forfærdelig store Søslange i Miosen. Alle vittige Folk, endog paa Hedemarken selv, lee dertil. Hvorfor leer man ikke ogsaa til Søormen i Havet, da han har lige saa slet Grund som den anden? Man vil sige: Een og anden beretter dog endnu at see samme. Men jeg kan forsikre, at det samme skeer og i Henseende til Slangen i Miosen, i hvor latterligt og urimeligt det end er. Jeg har selv erfaret det ved min Reise igiennem Hedemarken i indeværende Aar 1772, da mig af brave og troværdige Folk blev berettet, at en Bonde for nylig siden havde paastaet, at have seet den sæle Slange i Miosen, og var bereedvillig til at lade tage et lovligt Tingsvidne derover; men at han derhos blev udleet af alle vittige Folk.

§. 9.

3. Det Søedyr, som dernæst fortæner at udsees af Havet, er Hummermorn⁶³. Paa Hitteren og andensteds ved Søkanterne veed man en Hob at fortælle om dette Vidunder. Man siger, det ligner en Hummer⁶⁴ i alle Stykker, undtagen at det er saa stort som

⁶³ Hummermoderen.

⁶⁴ Cancer Gamarus.

en fembørings Baad ⁶⁵, ja en fuldkommen Jagt. Man er fast ligesaa bange for dennes forfærdelige Kløer, som for Krakens, uagtet den er meget mindre. Jeg har paa alle mine Søreiser her i Stiftet aldrig truffet nogen, der kunde med Sandhed sige, at han selv havde seet denne Hummormor. Andensteds finder man heller ingen paalidelig Efterretning derom; hvorfor man maa holde den hele Fortællelse og Sagn om Hummormor for en blot Digt, der uden Tvivl har sin Oprindelse af den foregaaende Fabel om Kraken; især da man og holder Kraken for en Art Krabbe, ja kalder den endog med dette Navn udtrykkelig, saasom man kan see af Norges naturlige Historie ⁶⁶. Det er allerede Beviis paa Fabel og Overtroe, at Hummormor ikke skal sees uden St. Hans Nat.

§. 10.

4. Det Vidunder, som Fiskerne, synderlig i Nordland, vide meget at tale om, er Klakkekallen, der skal være en Havmand, der fornemmelig opholder sig paa Fiskerklakkene i Havet. Den beskrives at være stor som en Ox, at have Pande, Næse, Dien, samt lange brune Haar paa hele Kroppen, tvende Hænder med sammensvorne Fingre, og ganske korte Arme, tilligemed Bagsødder som Laller, der løbe i eet sammen med Halen. Den skal og altid have en Kabus paa Hovedet. Den sees ofte, heder det, opret staaende i Havet, med Ansigtet vendt mod Vinden eller det Sted, hvor Vinden ventes at komme fra. En vis Præst i Senjen i Nordland fremstillede for mig paa Visitationen i Aaret 1770 sex troværdige Mænd af hans

Mees

⁶⁵ En Baad med fem par Rorer til.

⁶⁶ l. c. S. 340.

Meenighed, som dengang nylig havde seet denne Klakkekall, og derom for mig skulde aflægge Vidnesbyrd. Jeg talede ikke strax selv med dem, men overlod til Præsten, at forhøre dem noie om hvad de havde seet. Saasnart jeg havde hørt deres Beskrivelse, sluttede jeg mig til, at det sikkert maatte have været en Søhund, som disse Fiskere havde seet, og i Særdeleshed det Slags, som Hollænderne kalde Klapmuse, og paa andre Steder saavel i Nordland som Finmarken er ganske vel bekiendt under det norske Navn Riknæb, og det lappiske Nojor⁶⁷. Jeg lod mig endnu intet mærke med min Gietning, og nævnede heller ikke Søhunden for Præsten, men opregnede for ham alle Riknæbs mig bekiendte Egenskaber, som samlede, vist nok ikke vilde passe sig paa noget andet Dyr, end en Søhund, og bad ham at forhøre hos Vidnerne, om alle disse Egenskaber tilhøbe sandtes hos den Klakkekall, de meende at have seet; hvorefter blev svaret ja; og alle tilstedeværende sex Mænd havde ikke det allerringeste derimod at erindre; da jeg derpaa lod dem vide, at den Klakkekall, de havde seet, var det Slags Søhund, som paa Norsk kaldes Riknæb. Men Historien blev dog mod Slutningen noget latterlig, i det at disse sex Mænd, efter deres egen Tilstaaelse, havde givet en Søhund ud for en Havmand, hvilken Feiltagelse deraf kom, at disse Mænd ikke tilforn havde seet dette Slags Havkobb eller Søhund.

Naar

⁶⁷ Findes aftegnet i Egedes grønlandske Naturhistorie, Tab. Pagin. 46, under det Navn: Klapmüts. Den kaldes i Kongspeilet og hos Zorfaus in Grönl. S. 88. n. IV. Blodrusellr, hvilken, saasom sidstnævnte siger, har sit Navn af en Hinde eller Huud, der hænger ned fra dens Hoved, og som skal forarsage den Døden, naar den bliver igiennemskudt.

Naar man veed, hvad en Søhunds Rabus kan være, og hvorledes den dannes, saa begriber man lettelig, at den ikke altid viser sig i een Skikkelse; derfor berette og mange, at den undertiden seer ud som en Top eller spids Hue paa Hovedet. Dette, haaber jeg, vil sætte os i Stand til at bedømme Klakkekallens, saasom jeg meener, ægte Broder, Havstrampen; thi denne beskrives i Kongsspeilet ⁶⁸ saaledes: „ Den er stor af Bort og Hvide, og haver staaet „ lige op af Havet. Den haver seet ud ligesom den havde havt et „ Menneskes Ansigt, Skuldre, Hals og Hoved, Mund og Dine, „ samt Næse og Hage ligesom et Menneske. Men op ad fra Dinene „ og Dienbrynnene haver det syntes ligest efter en Mand, der haver „ paa sit Hoved en spids Hielm eller Top. Det haver havt Arler ⁶⁹ „ som et Menneske, men ingen Hænder, og haver seet ud, ligesom „ om det strap ned fra Arlerne havde begyndt at svinde, og altid des „ smallere og mindre, jo meere nederlig det er bleven seet; men ingen „ haver seet, hvorledes dets nederste Ende haver været skabt, hvad en- „ ten det haver været en Spor, som paa en Fisk, eller det haver ned „ ad været spidst som en Pæl; men dens Legeme haver omtrent været „ til Anseelse som et Jisbjerg ⁷⁰. Ingen haver seet, hvad enten det „ haver Skæl, eller Huud som et Menneske. Altid, naar dette Uhyre „ er bleven seet, da haver Folk vidst, at en Storm paa Havet skulde „ vist følge efter o. s. v.“ At jeg intet videre ved denne Fabel skal

⁶⁸ S. 166. f. Torf. Grönl. S. 97. f.

⁶⁹ Torf. Grönl. 97. siger: „ manibus quidem et humeris caret, horum ta- „ men suprema in utroque latere refert.“

⁷⁰ Neden under Teyten i Kongsspeilet S. 167. lit. k staar denne forandrede Læsemaade: som man havde seet paa gammel Jis (Jökul). Tor- fæus Grönl. S. 98. siger: „ tantum glacialis apparet.“

erindre, saa kommer det mig artig for, at hverken Forfatteren til Kongsspeilet, eller Torfaeus, i Folge sine Estervetninger, tillægger den Dren; som bestyrker mig i min Meening, at deres Havmand eller Havstramp har slet ikke været noget andet end en Sælhund, endskjønt der og i Havet ere saadanne Dyr, der have Dren, hvorpaa den oven i Anmærkning 18 ommeldte Søebiørn samt Glodeshesten ⁷¹ kan tiene til Exempel. I Edda Snorronis anden Part, *vim Kenningar*, kommer Havstrambur virkelig for blant Hvalene ⁷² eller hvalartede Dyr, og henhører den følgerlig til Vidblinds (Havgudens) Sviin, ligesom alle andre hvalartede Dyr ⁷³. Har man ellers Lyft til at see nogle urimelige Tegninger paa opdigtede Havmænd og andre Vidunder, saa kan man finde dem hos Rondelet, Gesner ⁷⁴, Jonston ⁷⁵; og deslige Tegninger, som en Maler gjør efter Sagn, eller sit eget Hoved, har man desværre attakke for en Hob latterlige Urimeligheder, som adskillige Fabelhanser give ud for virkelige Ting.

§. II.

Med Havfruene har det samme Beskaffenhed som med Havmændene, da det tilhøre er en urimelig Digt. Hid henhører Margy ⁷⁶ i Kongsspeilet ⁷⁷, eller Margya hos Torfaeus ⁷⁸, og Bartholins

⁷¹ Hippopotamus amphibius.

⁷² Hvalfiska Nessn, N. 4.

⁷³ l. c. N. 26.

⁷⁴ In Hist. Anim. lib. 4. de aquatilibus, S. 439.

⁷⁵ De pisc. Tab. 40. Ja man finder endog saadan latterlig Tegning hos Cuba in horto sanitatis de pisc. Capitel 14, og hos Schottus i hans Physica curiosa, lib. 3 et 5. mirabilia, ikonismus 2. 18 et 19. ad Pag. 363. — 615 — 616.

⁷⁶ Ordet kommer af Mar, Søe eller Hav, og det gamle Ord Eygur, en Troldqvinde. See Edda Snorronis 10 Dames. og maastee flere Steder, samt Wöluspa 43 Strophe, S. 73.

⁷⁷ S. 169. f.

⁷⁸ Grönl. S. 97.

lins Sirene ⁷⁹. Naar Torfaeus anfører disse Ting, saa er Opkriften denne: Om Søvidunder og Kongspeilets urimelige Fortællelse Og om Bartholins Sirene siger den store Herr von Linnee ⁸⁰ med al Rette, at den kommer ham utrolig for ⁸¹. Alle deslige Beretninger om Havmænd og Havfruer, for saavidt de ikke aldeles ere opdigtede, sætte forud et andet Slags Søedyr, saasom den tilførn ommelte Rifnæb ⁸², Søloven ⁸³, og Søebiørnen ⁸⁴, samt Søkoen, ellers kaldet Magnati ⁸⁵, og Flodhesten (Jobs Behemot), hvis Lighed med et Menneffe man har drevet for høit, i det at man ikke selv tydelig i Nærheden har seet et saadant Dyr i fuldkommen god Tilstand; ja undertiden kan endog et Marsvins ⁸⁶ Ribbeen og Sinner, hvilke, efterat Huden er afdragen, og man har skaarret Hinden op imellem Leederne, ligne Menneffehænder, have givet Anledning til Historier om Havmænd og Havfruer, saasom jeg allerede har erindret i det kongelige norske Videnskabers Selskabs Skrifters 2den Deel. Og det Ribbeen tilligemed den Haand, som Bartholin havde faaet af sin Ven Læt, som henhørende til en Havfrue, kan ganske vel henhøre til en Nise eller en Salthund. Jeg har den af en Nise, fuldkommen

D 3

over-

⁷⁹ in hist. anat. rar. cent. 2. t. 188.

⁸⁰ S. N. XII. Tom. I. Part. I. S. 108.

⁸¹ Herr von Linnees Ord ere disse: „Siren Barth. cent. 2. obs. 2. t. 188. e „brassilia eultro anatomico Leydæ subjecta, mihi paradoxa ob Aures „exstantes, collumqve angustum in aqvatico inammali, nec a peregrin- „natoribus ulterius confirmata.“

⁸² §. 10.

⁸³ Phoca *leonina*.

⁸⁴ Phoca *ursina*.

⁸⁵ Trichechus *Manarus*.

⁸⁶ Delphinus *Phocæna*.

overensstemmende med Bartholins Tegninger. Det smukke Menneske-Ansigt, som formodentlig en Maler i Holland har givet Bartholins Sirene, har han vel ikke kunnet bevare paa sin lange Reise fra Brasilien til Holland. En ganske ny Sirene har Herr D. Garden opdaget i Carolina, som i Henseende til Hovedet ligner en Firfissel ⁸⁷, men i Henseende til Kroppen en Al, og er derhos forsynet med tvende Fremfødder (hvoraf enhver har fire Tæer) og tre grenefulde Geller; men denne Sirene er ikkun omtrent eet Spand langt. Den berømte Herr Ellis meener, den kunde være en Larve af den Firfissel Igwana; men Herr von Linnæe har fundet sig berettiget til imidlertid at ansee det for et ganske nyt og særdeles mærkværdigt Dyr, der endog har givet ham Anledning til at fastsætte en ny Orden ⁸⁸ af Amphibier. Han kalder det Siren *lacertina*, og beskriver det udførlig i hans *Amœnitates Academicæ VII Deel*, og leverer tillige derpaa en Tegning, ved Siden af hvilken han har ladet sætte Bartholins Sirene. Man finder og en Beskrivelse og Tegning paa dette underlige Dyr i de londske Handlinger ⁸⁹ i det LVI Bind ⁹⁰. Men de egentlige Havfruers Forsvarere vil ikke heri finde megen Trøst, endskjønt dette Dyr er en syngende Sirene; meget meer vil de i Herr von Linnæes Afhandling herom finde nok af det, der kunde overbevise dem om deres Overtroe, og bringe dem paa ret Bei igjen.

Førend jeg forlader den Materie om Havmændene, maa jeg endnu fortælle mine Læsere en virkelig Historie, der har tildraget sig i Odotens Præstegjeld i Saltens Fogderie i Nordland, og mig

⁸⁷ Lacerta.

⁸⁸ Meantes.

⁸⁹ Transactions.

⁹⁰ S. 189. t. 9.

mig er bleven fortalt af Stedets endnu levende Sognepræst, Herr Aron Arctander. Næmlig: Den hele Boigd blev opfyldt med en Historie om en Havmand, der i lang Tid, næsten hver Aften, steg i Land, spadserede ved Stranden, behængt med Tang og Tarre og en Hob Skæl, og derpaa gik ind i et Nøst eller Søhuus, tilhørende Døtens Præstegaard Evenæs. Ved den samme Tid fødte en Bondepige et Barn, hvortil hun udlagde bemelte Havmand som Fader. Præsten Herr Arctander havde hende adskillige gange for sig i Medhjælpernes Overværelse, og søgte at bevæge hende til at udlægge den rette Barnefader. Men forgiebes: Hun vedblev sin første Bekjendelse, at hun ikke paa saadan en Maade havde havt Omgængelse med nogen anden end Havmanden, som hun sagde, havde tvunget hende dertil. Endelig forsoier Præsten og hans Medhjælper sig, hvilke sidste vare forsynede med gode Prynge, til Nøstet, hvor de formodede at træffe hende med Havmanden. Dette skeede og; saasnart de kom ind af Døren, mødte han dem i den oven beskrevne Skikkelse, brølede og greb efter dem, men Medhjælperne gave ham strax nogle gode Rap af Prynge, da han gav bedre Riob, og man erfarede, at denne Havmand var en i Nabolauget tienende Bondes Karl. Havde ikke Præsten undersøgt denne Sag, havde man der ved lettelig kunnet bleven bestyrket i den gamle Overtroe, ja end forøget samme med nye Tillæg.

§. 12.

Nesens Ibrand⁹¹ i Kong Friderik den Andens Historie, en Havfrue, der spaaede om Kong Christian den Fjerdes Fødsel, tillige med

⁹¹ Herom handler Peder Hansen Nesen i Kong Friderik II. Kronike, Riobenhavn 1680, ved Aaret 1577, S. 302 samt 308.

med den for nogen Tid siden i vore offentlige Tidender ommelte nyfiskingske Havfrue med det meget lange Haar, som man havde levende i et Vandkar, gaaer jeg ganske forbi, saasom grove Fabler af Havstrampes og Morygges Familie. Om den Nyfiskingske see Linnæi *Amœnitates Academicæ* VII Deel S. 314. f., hvor han melder om sin Brevveppling med det stockholmske Videnskabers Academie og den kongelig svenske Gesandt i Kiøbenhavn, angaaende denne Sag.

Marmælen ansees af mange for Havstrampes og Morygges Yngel⁹². Man siger, den skal ligne et svøbt Barn, fanges paa Fiskerkrog, og bruges af Bonden eller Fiskerne som et Orakel, de i tvivlsraadige Tilfælde spørge til Raads, og af hvilket de lade sig forud sige tilkommende Ting, hvorefter de igien bringe det til samme Sted i Søen, hvor det var fanget⁹³. Men ingen Fornuftig hos os tvivler nu omstunder meer paa, at jo dette er en Fabel, hvorfor den og rettelig udgives af Egede⁹⁴ og Strom⁹⁵; hvilken sidste holder for, at Grunden til denne Fabel er en Fisk, paa Norss kaldet *Mermaid*, det er Søejomfrue, hvilken han meener at være et Slags Haa, ellers kaldet Søejomfrue eller Søepurke (*Squalus Centrine* Linnæi). Hvad der herved kommer mig betænkeligt for, er dette, at Søepurkens rette Hiem er Middelhavet, og at den, saavidt jeg veed, endnu aldrig er fanget eller seet i Fiskhavet eller Nordsoen.

For Worm og andre indenlandske Skribenter tale vel og om en Søepurke eller *Centrine* udaf vort Hav; men jeg har allerede i den 2den Deel af det kongelige norske Videnskabers Selskabs Skrif-

ter

⁹² N. N. H. II. S. 304.

⁹³ l. c. S. 304. samt 318, deiligeste Egedes grøn. Naturhist. S. 49.

⁹⁴ l. c.

⁹⁵ Søndm. Beskriv. I Deel, S. 296.

ter bevist, at denne er Havkatten, (*Chimæra monstrosa* Linnæi), ellers paa Norff kaldet *Fisgalte*, *Sørotte* eller *Søemuus*, *Suulhaa*, *Spistrenghys*, *Blankøje*, *Blankhaa*, *Solovfik* og *Haakonge*, og maaskee denne kunde blive *Mermaid*, der har givet *Uledning* til den *Fabel* om *Marmælen*. Dog nægter jeg ikke aldeles, at jo vore gamle *Forsødre* undertiden og have talt om *Dyr* og *Fiske*, der findes i andre *Hav*, og som de af *Sagn* eller *Læsning* have faaet *Kundskab* om; men den største *Vanskelighed* herved er, at *Mermaid* den og *Marmælen* berettes ofte at fanges i vort *Hav*, hvoraf synes, at den ikke kan være en blot *udenlandsk Fisk*.

§. 13.
5. *Horswhalen*, tilligemed 6. *Rødkæmbling* eller *Rødkæmningen*, holde og nogle for opdigtede *Søvidunder*; men dette behøves ikke. *Kongsspeilet*⁹⁶ beskriver dem blandt *Hvalene* med disse *Ord*: „Endnu findes der de *Hvale-Arter*, som ere rasende og grumme mod *Mennesker*, og søge idelig at ødelægge dem, hvor de kunne finde *Leilighed* dertil; den ene af dem heder *Horswhal*, og den anden *Rødkæmning*: Disse ere fulde af *Sierrighed* og *Onndskab*; de blive aldrig møtte af *Manddrab*; thi de løbe alle *Hav omkring*, og leede, om de kunne finde *Skibe*, og da løbe op af *Vandet*, paa det de des *hastigere* skulle kunne *nedsænke* og *fordærve* dem paa den *Maade*. Disse *Fiske* ere ikke *ædelige* for *Mennesker*, men meget meere *modbydelige* som det *mennekelige* *Kions* beskikkede *Fiender*; men de blive ikke større end 30 eller 40 *Alne*, og det endda kun de, som blive de *længste*.” *Torsæus* beretter derhos, at *Horswhalen*, som han kalder *Horswhalr*, ogsaa kaldes *Støckull*, af dens store *Hur-*

⁹⁶ S. 129. f. Torf. Grönl. 94.

Hurtighed i at springe og kaste sig paa Skibene, hvorved man holder det for en stor Lykke, at den har en Hund, der, i det han springer, falder ham ned over Vinene, saa at han ikke kan see at træffe Skibene. Formedelt denne Hund eller Blære, den har, formeenes den og at være den samme, som den saa kaldte Blødruhvalur, og, formedelt dens Springen, eet med de Gamles Sprettfiskur og Dettet. Det er hos mig en afgjort Sag, at Hørshvalen er den noksom bekiendte Rosmer⁹⁷. Dette bevises 1) deraf, at den af Torfaus, saasom vi allerede have seet, kaldes udtrykkelig, i Steden for Hørshval, med det Navn Groschvalr, hvilket er det samme som Valross; og ingen tvivler paa, at dette er Rosmerns Navn. I det angelsachsiske Sprog kaldes og Rosmern aabenbar Hørshval, saasom man seer af Periplo Otheri⁹⁸, der staaer bag ved Arii Frodæ Schedæ, eller libellus de Islandia, udgivet af Bussæo, hvilken og i Anmærkning neden under Texten siger: „ Dette Slags Hvale kaldes af de „ Norffe Rosmæ, af Islænderne Rosmhvalur⁹⁹, og af de Gamle „ Rostungur“¹⁰⁰. 2) Hvad der berettes om Hørshvalen, passer sig og bedre paa Rosmern end nogen egentlig Hval eller andet Sæedyr; thi a) er det bekiendt, at han kaster sig stærk til Siderne, reiser sig hastig i Veiret, og kaster sig ned paa den, han vil beskadige. Hvor

⁹⁷ Trichechus Rosmarus Linnæi.

⁹⁸ S. V. S. 8.

⁹⁹ Saaledes kaldes det og i Grønlands Saga, ed. Skalholt. 1688. 4. hvor der til Slutning staaer et Træsmit, forestillende Rosmern, med denne Overskrift: Rosmhvalur edur Rostungur, latinis Rosmarus. p. s. v.

¹⁰⁰ Ordet forekommer i forbernelste Grønlands Saga, foruden det i foregaaende Anmærkning anførte Sted, ogsaa S. 10 og 32, saa og i Angrimi Jone Historie om Grønland, Kiøbenh. 1732. S. 10 og 38; og Jonebogets, dansk Oversættelse, Kiøbenh. 1763. 8. Rekebakken Cap. 9. om Sele-Beide for en Andens Land, S. 263.

farlig den er for smaa Baade, har jeg allerede i det Foregaaende (S. 3.) berettet. Ja, Martens fortæller os i hans spidsbergiske Reise¹⁰¹, at han med sine tvende store og krumme fra Overkieften nedhængende Tænder hugger Hull i Slupperne, og reiser sig op af Vandet, og anfaldt Folkene i Sluppen, hvilket nær havde kostet Harpunererens Liv. b) Spises dens Kød ikke lettelig, saa som andre Sælhundes, hvilket tilligemed Spekket smager Søefinnerne og andre fattige Folk meget vel; dog vil den Marsag intet sige, som i Kongsspeilet anføres, hvorfor den ikke spises. Dens Sielendehed kan ellers og være een af Marsagerne, hvorfor den ikke spises. c) Har Kødsmern i den indre eller store Dienkant en Hinde eller Hund, den kan flyde frem og op ad, og lade falde ned over Diet som et Dække og Forsvar mod allehaande Anfald, hvorover det Navn Brodruhvalur passer sig meget vel paa samme. Ellers har han denne Dienhuud sælles med mange Amphibier, saasom alle Kobber eller Sælhunde, Søekoen eller Manati, og Hav-Otern, ja endog Kat-Uglen selv er forsynet med en saadan Dienhinde, som Herr Steller har vist i novis commentariis Petropolitans, T. 2. S. 331 ff. om Søebiørnen, hvilken Afhandling og findes indført i hamborgske Magazin XI Bind, S. 264. f., og handler S. 270 om den ommelte Dienhuud. d) Enhører Kødsmern til det Slags Søedyr, som vore gamle Forsfædre have regnet til Hvalene, naar man tager dette Ord i en vidtloftig Forstand, og begriber derunder hvalartede Søedyr¹⁰² og Amphibier, hvorfra de dog skille alle almindelig kaldte Sælhunde.

¹⁰¹ Cap. 4. N. 5. S. 80. f.

¹⁰² Cetacei.

Denne Anmærkning vil bevare os fra den høist urigtige Slutning, mange gjøre sig, i det at de holde alle de Dyr, som vore gamle Forsfædre have opregnet blandt Hvalene, for egentlige Hvale eller Hvalfiske ¹⁰³, og søge endog af den Årsag misfommeligen at bestemme, til hvilken af Herr von Linnees Hvale eller Hvalfiske det eller hiint Søedyr maatte henføres, som i de gamle Historier har faaet det vidt udstrakte Navn Hval; hvilket vist nok maa kaldes et forfængeligt Arbeide, og er det samme, som om man vilde søge alle Søhunde blandt Herr von Linnees Hvale, fordi Homer kalder dem alle med dette Navn ¹⁰⁴. Ellers har de flette Oversættelser af det Ord Hval vist nok og gjort sit til at forvirre forskiellige Dyr med hinanden; saaledes oversætter Bussæus ¹⁰⁵ og andre det høist ubegvent ved det Latinske Balæna, og Koshvalen ved Hippopotamus. Man seer ellers af det Foregaaende, at Hors eller Koshvalen lige saa lidt kan være noget Marsvinn ¹⁰⁶, som en egentlig Hvalfisk ¹⁰⁷. Heraf lære vi, at det Marsvinn Springeren ¹⁰⁸ ei kan være de Gamles Støckull, uagter den fortæner sit Navn Springer, i det at den, især de Unge deraf, springer undertiden 5 til 6 Favne hen over Søen; men han gjør Mennesket ingen Skade, spises og gierne af fattige Folk, og fortæner derfor aldeles ikke at sættes i Ligning med det grumme og farlige Søedyr Koshval, som hos Worm ¹⁰⁹ endog kaldes Trolldhval: Ei at melde om, at

Denne

¹⁰³ Cetos speciatim Monodontes, Balænas, Phylæteres eller Delphinas.

¹⁰⁴ Κητος eller Ceti.

¹⁰⁵ l. c.

¹⁰⁶ Delphinus.

¹⁰⁷ Balæna eller Phylæter.

¹⁰⁸ Delphinus Delphis.

¹⁰⁹ in museo, S. 279, R. XVI og XVII.

denne Springers gamle og islandske Navn er Leptur eller Leipter, Loberen. Man estersee og ligne hermed Horrebows Esferetninger om Island, S. 65. S. 228. Ved det Foregaaende sættes forud, at Stöckull har sit Navn af at springe; saaledes forklares det af Torfæus ¹¹⁰, naar han siger, at Stöckull betyder en Springer. I det nu brugelige Islandske betyder og Stöckva at hoppe, springe, og Stöckur et Hop eller Spring; hvilket og ganske vel passer sig paa Kosmern, omendstiont den, formedelst sin tunge og svære Krop, da den er større end en Oxe, ei gjør Lustspring; thi det Ord Stöckull udfordrer ikke nødvendig saadanne Lustspring, som det ommelte Marsvinn gjør, eller de almindelig bekiendte Sølhunde, om hvilke man paa mine Søreiser har berettet mig, at de ofte, især i Parretiden og naar de forfølges af Bagnen ¹¹¹, springe 6 til 7 Favne hen over Søen, og undertiden fast lige i Veiret, saa at de endog overgaae Springeren selv i at springe. Det oven anførte Kosmerns Navn Dettur udfordrer heller ikke, at den skal springe høit; thi dette betyder een, der falder ned, af Dette, som endnu saavel i Island som her i Norge er brugeligt, og betyder at falde. De Navne, Horshval ¹¹² og Kosmer, tagne af en Hest, har den faaet deels for sit Mod, deels for sin hastige Reisinges Skyld. Jeg haaber, ingen forarger sig over de 30 til 40 Alne, som Kongsspeilet siger den er lang. Torfæus siger 14 Alen; men Herr Professor Lorensen har det rigtigere i musco regio ¹¹³, naar han siger, den er 9 Fod lang.

¹¹⁰ l. c. S. 94.

¹¹¹ Delphinus Orca, aet. Nidros. IV.

¹¹² Hørs eller Ors betyder en Krigshest, hvorum Ibres Glossarium kan estersee.

¹¹³ Pars I. Sect. III. de pisc. N. 8.

Man maa ikke tage vore gamle Forsædre det saa ilde op, om de undertiden tage Feil i Maalet af de Dyr, de have hørt eller læst om, og ikke selv seet; blot det Ord Hval har her kunnet forvirre dem. Men hvorledes skal man forklare Forsæi Ord ¹¹⁴, naar han, i Følge de gamle Esterretninger, siger, at den er inden for sine Skæl lodden? Min Meening er, at de gamle Historiekrivere have heri forvirret den med Søefoen eller Manati ¹¹⁵, hvilken tillægges et Slags Skæl paa Kroppen ¹¹⁶.

§. 14.

Raudkæmblingur eller Rødkæmningen er, kort at sige det, Søeloven ¹¹⁷, thi denne er et ligesaa grumt Søedyr, som Rosmørn, og Hammen har en anseelig rød Kam eller Top ¹¹⁸. Dette vise og de Tegninger, man har paa den, i Ansons Reise Tab. 100, og derudaf i almindelig Historie over Reiser til Lands og Bands, XV Bind, Kiøbenhavn 1760. 4. S. 382. T. 18. ¹¹⁹ Den har og lange rødbrune Haar paa Siderne af Halsen, som kan forestille en rød Mann,

¹¹⁴ Grönl. S. 94. N. XVII et XVIII.

¹¹⁵ *Trichechus Manatus*, de Gamles Delfhin, der berettes at være stor Elsker af Musk.

¹¹⁶ See Linn. *amoenit. acad.* VII. S. 315. §. 3. *Manati quidem et serpentes nonnulli Squamas habere videntur, sed quæ alio plane modo (quam piscium) formatæ sunt atque adornatæ. En udførlig Afhandling om denne Manati eller Søefoen finder man i novis comment. Petrop. Tom. 2. P. 289 seq., og derudaf i hamb. Magazin XI Bind, S. 132. f. hvis Forfatter er den berømte Steller. Paa sidste nævnte Sted handler han S. 142 f. om Dyrts Hund.*

¹¹⁷ *Phoca leonina.*

¹¹⁸ Derfor er dens Character hos Herr von Linnæ: *Phoca capite antistato cristato.*

¹¹⁹ Man ligne hermed Beskrivelsen paa Dampiers Søeløve, i hamb. Magazin XI Bind, 5te Stykke, 1 Afhandl. S. 451 ff. med Kobber til.

Mann, saa at der er intet, der hindrer den fra at være Raudkæm-
bingur, hvad enten man vil holde for, den har sit Navn af en rød
Kam eller Top, eller, som Torfaeus meener, af en rød Heste-
mann, den skal have; thi det Ord Kam bruges i de Gamles
Sprog saavel for en Kam eller Top, som og, efter Bacters Beret-
ning ¹²⁰, for en Hestemann; dog troer jeg, at det i det gamle Norske
og Islandske meest tages for en Kam eller Top; hvorfor Dyret og
i den danske Oversættelse af Kongsspeilet, saasom jeg allerede har an-
ført, kaldes Rødkæmning, og i den nylig udkomne Islandske
Reise ¹²¹ Rødkammen, hvormed og Ordets Forklaring hos Bar-
tholin kommer overeens ¹²². I den latinske Oversættelse siges der,
at det har faaet sit Navn af den røde Farves Blanding; men dette
synes ikke at forklare Ordet Raudkæmning fuldkommen. Jeg
gaaer forbi den udsvævende Længde, som han skal have tilfælles med
Røsmern, samt at den regnes til Hvalene, da den dog henhører til
Amphibierne; thi jeg haaber, at mine Læsere ved den foregaaende S.
ere satte i Stand til at bedømme dette. Anson siger ¹²³, at Søe-
løven kan være 6 til 10 Alen i Længden, og 4 til 7½ i Omkreds.

§. 15.

7. Hafurkyrti eller Zaverkat i Kongsspeilet ¹²⁴ fortjener og
med al Rette at regnes blandt selvsomme Søvidunder. Den siges og,
paa forbenævnte Sted, at være af en underlig Beskaffenhed, i det
at

¹²⁰ in gloss german., voce Kam.

¹²¹ §. 662. S. 545, hvor den regnes til Allhvale, eller onde og skade-
lige Hvale.

¹²² l. c. S. 276. N. IX, hvor det heder, at Raudkæmningur har faaet sit
Navn a rubra crista.

¹²³ l. c. XV Bind, S. 382.

¹²⁴ S. 128. f.

at den i sin Bug skal være forsynet baade med Næt og Talling, ligesom Slagteqvæg; hvorhos den berettes at blive i det hoieste 3 Alne lang, og at henhøre til de ædelige Hvale. Torfæus¹²⁵ igiøntager det samme, og siger derhos, at den er tyk og feed; men beretter, at den i det hoieste ifkun bliver 20 Alne lang. Olaus Wormius¹²⁶ handler og derom under det Navn Haffette vel Haffat, men han har kun et Udtog af Kongsspeilet. I en Anmærkning¹²⁷ til sidstmelte Skrift meldes, at den ellers skal kaldes Haffurhval, Haffur-fist, og Rathval. Haffurhval bliver det samme som Haffvehval hos Bartholin¹²⁸; og denne holder han for eet med Haa-Syrningur. Man maae tilstaae, at Historien om Haffkathvalen er meget mørk og forvirret, og Islændernes anførte Forklaring giver den lidet eller intet Lys, i det at de Sædyr, den henføres til, ere næsten ligesaa mørke, som Haffkathvalen selv. Min Meening er, at Haffkathvalen er Haamæren (*Squalus glaucus* Linnæi¹²⁹). Den Forskiel i Størrelsen bryder mig kun lidet, da vi have allerede tilforn tilstræktelig erfaret, at det ikke kommer Forsfatteren til Kongsspeilet og de gamle Efterretninger an paa en halv eller een heel Snees Alne for meget: Ei at melde om, at Haamæren i Norges naturlige Historie¹³⁰ siges at være 8 til 10 Favne lang, og efter andres Beretning¹³¹ sættes i Vigning med Haaflærdingen. Ja den regnes end

¹²⁵ Grönl. 93. N. XVI., hvor den kaldes Haffkitt.

¹²⁶ in museo, S. 279. N. XV.

¹²⁷ S. 128.

¹²⁸ l. c. S. 273. N. II.

¹²⁹ Saa kaldes Hunnen; Hannen derimod Haabrand, om hvilken Haa bliver af mig ved en anden Leilighed udførlig handlet.

¹³⁰ II. §. 7. S. 285.

¹³¹ Søndm. Beskr. I. S. 285. f.

om Kraken, Søormen og nogle flere Vidunder i Havet. 41

og af Nogle ¹³² blandt Hvalfiskene ¹³³ af det Slags, som kaldes Nordkaper, endskjønt ganske urigtig, da dens Længde ikke udgjør over 8 til 10 Fod, og det er en afgjort Sag, at den er en Haa. Jeg har og allevegne her ved Søkanterne, uden ringeste Undtagelse, hørt den gamle Sagn om Haamærens forunderlige Skabning, og i Særdeleshed om det Næt, der skal omgive dens Indvolde, og synderlig store Lighed i andre Maader med Køer og andre firfødde Dyr, hvad dens indvortes Skikkelse angaaer. I den islandske Reise ¹³⁴ kaldes den og en underlig Fisk, der skal være midt imellem Haa, Slægten og Hvalfiskene, og være indvortes heed, samt have varmt Blod, efterat den er opkaaret og Leveren udtaget; endskjønt det dog af Forfatterne tilstaaes, at den er en Haa. I hvor urigtige alle disse nyere Esterretninger ere, saa stemme de dog meget vel overeens med Kongspeilet, om Havkathvalen, saa at man maa holde for, at den gamle Sagn med alle sine Urigtigheder har forplantet sig til vore Tider.

Safurhvalen derimod holder jeg for Brugden ¹³⁵. Mine Grunde ere følgende: a) Fortiener Brugden fremfor alle andre

¹³² N. N. S. l. c.

¹³³ Det skeer endnu ofte, at Ukyndige regne de store Haarer, saasom Brugden og Haastierdingen, til Hvalfiskene. I en Anmærkning til Jonsbogens danske Oversættelse, Landleiebalken Cap. 7. S. 170, læser jeg følgende Ord: „Haastierdingur er det samme som Haakall; ingen af Navnene kan gives paa Dansk, siden Hvalfisk findes ikke i Danmark.“ Det er bekiendt, at Helian regner Haastierdingen til Hvale i Almindelighed (Κητος, Cetos), ligesom jeg tilforn har bemærket, at Homer fører Søls hundene didhen.

¹³⁴ S. 528. S. 370, og S. 687. S. 598.

¹³⁵ *Squalus maximus*.

dre Haaer at sættes i Eigning med Hvalene. Den fanges heller aldrig paa Fisserkrog, men maa stikkes, ligesom Hvalen, med Harpun. b) Skilles udtrykkelig Hafurhvalen, eller, som er det samme, Hafurfisken i Fonsbogen fra Hvalen, Biørnen, Rostungen, Marsvinet og Sælhunden, naar det der hedder: „Om der drives „paa eens Land Haverfisk, Hval, Biørn, Rostung, Marsvin „eller Sælhund, og der findes Skud i, da eier den, som skød, den „tredie Part deraf.“ o. s. v. c) Vasser Navnet Haverfisk sig ganske vel paa Brugden, som en mægtig stor Havfisk; hvorved jeg sætter forud, at Hafur- eller Haverfisk lige saavel kan betyde en Havfisk, som Hafur- eller Haver Ketti betyder en Havkat. Ellers er mig ganske vel bekiendt, at Hafur eller Kiarmhafur, i det Islandske og gamle Nordiske, betyder en Gødebuk, og at nogle Islandere paa Grund heraf have forklaret Ordet Hafurhval eller Hafvehval hos Bartholin¹³⁶ ved Gødebukks Hval¹³⁷, og føres der, som en Aarsag til denne Benævnelse, an, at man i gamle Dage meget har trettet om, hvøent en sadan Fisk, naar den var flydet i Land, skulde tilhøre, enten Grundeieren eller Leilændingen. Men jeg maa reent ud tilstaae, at jeg ikke ret kan finde mig i denne Forklaring. Hvorfor forklarer man da ikke ogsaa Hafurkitti i Kongsspeilet ved Gødebukkskat, allerhelst da den og har en horndannet Bopæl paa Ryggen? Hvorom alting er, saa gior Forklaringen intet fra eller til Sagen; thi kunde en anden Hval eller hvalartet Dyr, for den Trettes Skyld, som derom fortælles, faae Navn af Gødebukks Hval, saa kunde og Brugden faae det.

Jeg er ganske tilbøielig til at bifalde den ovenansførte Anmærkning i Kongsspeilet, nemlig at Haverfisken og Haahyrningur er eet
og

136 l. c.

137 Cete capri.

og samme Sædyr. Mig synes og, at det sidste Navn lige saavel som det første passer sig paa Brugden; thi naar Fiskerne skal beskrive Brugdens Bøvel eller store Rygsfinne, ligne de den ved et stort og fladt Krudhorn, ja sige vel stæthen, at den har et Horn paa Ryggen. Den er derhos, saasom man veed, en Haa, og jeg meener, at man i de sammensatte Ord: Haa-hyrningur, gierne kan tage Haa i denne Forstand for en Haafisk, ligesom det tages i de Ord: Haamære, Haakall eller Haastierdingur ¹³⁸, Haamuus ¹³⁹, o. s. v.

Vil man ellers sige, at det skal være Sæhyrningur, eller et Dyr, der har et høit Horn ¹⁴⁰, saa passer og dette sig ganske vel paa Brugden. Andre forstaae ved det Sædyr Haahyrningur deels Sildhvalen ¹⁴¹; deels Stourvagnen eller Stourhenningen ¹⁴²; men antages den første Meening, saa kan ikke Haahyrningen og Haverfisken blive eet Sædyr, da den sidste, saasom før er meldt, udtrykkelig skilles fra Hvalfiskene. Ei at melde om, at Brugdens Bøvel forestiller, efter Forholds Lighed, et større Horn, end Sildhvalens. Den anden Meening kan endnu mindre finde Sted, da

§ 2

Stour

¹³⁸ *Squalus Carcharias*, paa Dansk: Havkall, paa Norsk: Haastierding eller Haastierring.

¹³⁹ *Chimæra monstrosa*.

¹⁴⁰ I det Islandiske bruges endnu det Ord *Har*, *Ha*, betydende høit. I Edda finder man i steden derfor *a* eller *ae*. See *Wøluspá*, 11 Strophe, sidste Linie, S. 25. Man finder det og med *aa*, *Haar*, *Haa*, hvoraf kommer *Haarid* eller *Hotid*, en *Høitid*. See *Arii Froða Schedæ seu libellus de Islandia* (Islandinga-Book) Cap 9. mod Enden, S. 58. *Duffæi* Udgave, eller S. 11 af den Skalholt. Udgave 1688 4.

¹⁴¹ *Balæna Boops*, som kan sees beskrevet og aftegnet i den V Deel af det kongelig norske Videnskabers Selskabs Skrifter.

¹⁴² *Delphinus Orca*, beskrevet i den IV Deel af Selskabets Skrifter.

Stourhenningens Bøvel ligner meer en lang Stør eller et Sverd, end et Horn; hvorfor Haahyrningen ikke kan være det samme som Høfrungur, der henhører til Marsvins Stægten eller Delphinerne, saasom man kan see af Bartholins historiis anatomicis rarioribus, Cent. 4. S. 272. N. I. ¹⁴³, hvor han kalder den Høfrungs; Snysa.

§. 16.

Der meldes vel og om andre fæle Uhyrer, som Folk meget frygte sig for. Hid henhører: 1) Drouen, som inddeles i Land- og Søe-Drouen. Landdrouen faaer undertiden Navn af det Sted, hvor han meest opholder sig. Heraf kommer Kirkedrouen. Det samme seer i Henseende til Søedrouen; thi man har Skibsdrouer, Jagtedrouer, Baadedrouer. Drouen i Almindelighed kan aldrig bedre beskrives, end at man siger, den er en Proteus, der viser sig i mangfoldige forskellige Skikkelser. Den skal være baade god og ond. 2) Nøkken ¹⁴⁴, der skal opholde sig paa Dybet i Havet og de ferske Bænde, og berettes at snappe Folk bort. Men da disse Ting henhøre i den egentlige Forstand til Spøgesser, saa kan en Naturkyndig ikke værdige dem sin Opmærksomhed. De bør henvises til Ammestuerne; endskjønt de Mænd ikke kan være ligegyldige derimod, hvis Embede det er, at udrydde hos Nøbelen den gamle Suurdei.

¹⁴³ Man ligne hermed den islandske Reise, S. 661. S. 544. Litt. d.

¹⁴⁴ See Ihres glossar. svio-goth. voce Necken.

